

Pénzszórás a nép közé: *derelictióba oltott traditio?*

Erdődy János: *Qui missilia iactant in vulgus*.
Pázmány Press, Budapest, 2014.

„Fortuna fortes metuit, ignavos premit.”^[1]

Hasonló gondolatok járhattak azok fejében, akik az ókori Rómában rávetették magukat az ünnepi játékok alkalmával elszórt pénzre. A szerencse ugyanis a bátrakat pártolja, míg a gyávák számára nem terem babér.

Erdődy János *Qui missilia iactant in vulgus* című monográfiájában a nép közé történő pénzszórást vizsgálta, s ennek keretében nem másra vállalkozott, mint egy, a római jogi szakirodalomban általánosan elfogadottnak tekintett nézet megkérdőjelezésére.

A szerző doktori értekezésének egyik fejezetét bővítette és dolgozta át a recenzio tárgyát képező kismonográfiává. A személyes hangvételi előszó nem csupán könnyed alapozást ad a később olvasottakhoz, de részletesen megismertet bennünket a szerzőt e monográfia megírására motiváló tényezőkkel.

A pénzzel összefüggő egyes dologi jogi kérdések elemzése során jutott arra a következtetésre, hogy a nép közé történő pénzszórás témaköre önálló vizsgálatra is érdemes. Bár maga a szerző is több ízben utal a *iactus missilium* tényállásának csekély jelentőségére a római jogászok gondolkodásában, mégis egyetérthetünk vele az e körben történő tudományos vizsgálódás létjogosultságát illetően. „Ekként felvethető, hogy a *iactus missilium a traditio in incertam personam* tényállásához képest inkább egy összetett, egyszerre több tulajdonszerzési módot felölelő, komplex tényállásnak tekintendő”^[2] – olvasható a bevezető gondolatok között rendkívül kecsegtetően, így a tudományos *novum* reményében indulunk neki a felkínált szellemi utazásnak.

[1] Seneca, Medea 159.

[2] Erdődy, 2014, 28.

Habár a cím még nyitva hagyja az ünnepi játékok során szétosztott-elszórt ajándék és pénz kérdéskörének vizsgálatát, az alcím szűkíti a vizsgálódás tárgykörét és a nép közé történő pénzzszórás jogi megítélésére koncentrál.

A monográfia első harmada megismertet minket a szükséges kultúrtörténeti háttér-információkkal. Az auctoroktól származó források közül Suetonius és Tacitus műveiből származó részletek illusztrálják, hogy a *missilia* szórása a császárkorban bevett gyakorlatnak számított. A szerző megemlíti, hogy a köztársaság korában is jellemző volt a *iactus missilium*.^[3] Erre vonatkozó forrással azonban nem találkozunk. Ezt követően Cicero *De legibus* című művét is segítségül hívva rövid ismertetést ad a szerző a játékokról, melyek a *missilia* szórásának színteréül szolgáltak, majd a *panem et circenses* elvet elemzi szintén auctor-források alapján. Az ünnepi játékokon való pénzzszórás célja a *favor populi*, a nép kegyének megszerzése volt. Ezen tétel hosszas kifejtése később, a jogi fejtegetések során nyer értelmet.

Összességében a bevezető gondolatok körében kifejtettek érzékeltetik, milyen fontos szerepet játszott az ünnepi játékok keretében lezajló ajándék- és pénzzszórás a rómaiak életében. Vajon tükröződött-e ez a kiemelt fontosság a római jog primer forrásaiban is?

A tények azt mutatják, hogy nem maradt ránk nagy számú római jogi forrás, amely a *iactus missilium*mal foglalkozna; ezt a szerző is megállapítja. Az elemzésre kerülő Digesta-fragmentumok közül kettő *per tangentem* érinti a témát; a szerző kutatásai során mindössze egyetlen, a *iactus missilium*mal közvetlenül foglalkozó forráshelyet talált. Miért van ez így? A választ rögtön az elején megkapjuk. Az elszórt pénz tulajdonjoga nem volt olyan horderejű magánjogi probléma, hogy az a római jogtudósokat komolyan foglalkoztatta volna,^[4] praktikusan belegondolva pedig az esetlegesen felmerülő jogvita az erősebb és gyorsabb javára a helyszínen eldőlt.^[5] Felmerül a kérdés: miért is tartotta ezek belátása után a szerző a témát önálló vizsgálatra érdemesnek? Természetesen a tudományos *contradictio* okán, mely a *iactus missilium* tényállásának jogintézményi besorolása körüli vitában nyilvánul meg.

A monográfia második kétharmada – mely a kérdés jogi elemzését adja –, alapvetően Digesta-fragmentumokra épít. Az említett három fragmentum közül, melyek explicite szólnak a *iactus missilium*ról, kettő a *traditiós* elmélet, egy pedig a *derelictiós* elmélet irányába mutat. Előbbi szerint a nép közé történő ajándék- és pénzzszórás esetében *traditio in incertam personam*, meg nem határozott személy részére történő átadás megy végbe; utóbbi szerint pedig az elszórást végző ezen tevékenysége során derelinkválja a dolgokat. Sem a római jogtudósok, sem az utókor római jogászai körében nem alakult ki egységes álláspont e tényállás minősítését illetően, bár a szakirodalom döntően a *traditiós* elméletet

[3] Erdődy, 2014, 17.

[4] Erdődy, 2014, 11.

[5] Erdődy, 2014, 11.

vallja.^[6] Igen jelentős érvek sorakoztathatók fel ezen elgondolás mögött. Egyfelől a *iactus missilium* említése a forrásokban a *traditió*t taglaló fejezetekben fordul elő.^[7] Hogyan került volna a római jogászok praktikus gondolkodásában egy tényállás olyan helyre, ahová nem tartozik? Másfelől Gaius egyik *Digesta*-fragmentuma szolgál klasszikus hivatkozási alapul arra, hogy a nép közé történő pénzszerzés *traditio in incertam personam*-nak minősült: „*Hoc amplius interdum et in incertam personam collocata voluntas domini transfert rei proprietatem: ut ecce qui missilia iactat in vulgus, ignorat enim, quid eorum quisque excepturus sit, et tamen quia vult quod quisque exceperit eius esse, statim eum dominum efficit.*”^[8]

Fontos kiemelni, hogy a hivatkozott szöveghely ezt a kifejezést egyáltalán nem használja, azt az utókor jogtudománya társította hozzá. Szerkezetileg a fragmentum két részre bontható: egy általánosságban megfogalmazott tételmondatra, amely szerint a dolog tulajdonjogát a nem meghatározott személyre irányuló tulajdonosi akarat is átviszi, továbbá egy ezt alátámasztó konkrét példára. E szerint aki *missilium*okat dob a nép közé – nem tudván pontosan, ki kapja el azokat –, pusztán akaratával nyomban tulajdonossá teszi az elszórt dolgok megszerzőit, ugyanis akarata arra irányul, hogy mindenki megszerezze azt, amit elkapott. Kiemelendő szempont, hogy tulajdonosi akaratról (*voluntas domini*) van szó a fragmentumban. Az Intitúciókban szerepel egy, az idézettel szinte megegyező szöveg,^[9] amely változatlan formában említi a tulajdonosi akarat elemét, ám egy fontos betoldást tartalmazva úgy szól a példa, hogy *praetorok* és *consulok* szórják a *missiliát*. Miért fontos ez számunkra? Köztudomású, hogy a köztársaság korában a *magistratus* nem feltétlenül a saját pénzét szórta, minthogy a játékok megrendezésére az államtól bizonyos pénzösszeget kapott. Ezt általában még saját pénzügyi forrásaival is kiegészítette, így azt sem jelenthetjük ki kategorikusan, hogy a *magistratus* más tulajdonában álló pénzt szórt. Ez a dilemma képezi a szerző által támogatott *derelictiós* nézet egyik komoly fogyatékoságát: minthogy a dolgot *derelinkválni* csak a tulajdonosa képes, kérdéses, hogy az idegen pénzt elszóró *magistratus* végezhet-e jogilag *derelictió*t. Ezzel szemben *traditio* esetén – egyéb feltételek teljesülése mellett – akkor is bekövetkezik a tulajdon-átszállás, ha valaki (esetünkben a *magistratus*) nem tulajdonos ugyan, de a tulajdonos nevében és felhatalmazása alapján végzi az átadást.^[10] Véleményem szerint ez egy erős érv a *traditio*s elmélet oldalán.

A szerző, miután a *traditio* feltételeit összefoglalta, a megfelelő jogcím (*iusta causa*) kérdését kiemeli ezek közül és részletesebb elemzésnek veti alá. Fő érveit ennek mentén sorakoztatja fel a *traditio*s elmélet ellenében. Meglátása szerint a

[6] Így a Brósz – Pólay – Földi – Hamza-féle római jogi tankönyv is, a pénzt elszóró *voluntas*ával érvelve a D. 41, 1, 9, 7 alapján. (Földi – Hamza, 2009, 333.)

[7] Erdődy, 2014, 27.

[8] Gai. D. 41, 1, 9, 7

[9] Inst. 2, 1, 46

[10] Erdődy, 2014, 101.

iactus missilium azért nem tekinthető *traditio in incertam personam*nak, mert – még ha fel is tesszük, hogy valóban *traditio* történik a pénzszerzés során és nem *derelictio* –, a *iusta causa* hiányzik. Erdődy szerint abban a folyamatban, amely során valaki pénzt dob a tömegbe, a tömeg pedig elkapkodja azt, nem igazolható olyan jogcím, amely alkalmas volna arra, hogy átvigye a tulajdont. A potenciálisan szóba jövő jogcímek közül az ajándékozás *causáján* akadhat meg a szemünk, főleg, hogy a *traditio* „alapvetéseként” aposztrofálható Gaius-hely is példaként említi a *causák* sorában.^[11] A monográfiában egy helyütt vetődik fel az ajándékozás lehetősége mintegy mellékes kérdésként. Itt a szerző azzal indokolja elutasító álláspontját, hogy az elengedhetetlen feltételként szolgáló akarategység – nevezetesen: mi a *traditio* tárgya, ki-kinek akarja átadni a dolgot – nem teljesül.^[12] Véleményem szerint az átadás tárgyára vonatkozó akarategység pénzszerzés esetén mindenképpen adott. Érdemes lett volna megvizsgálni, vajon beszélhetünk-e úgy ajándékozás során akarategységről, hogy az egyik oldalon *incerta persona* áll.

A második érv a *traditio* ellen a felek ügyleti konszenzusának hiánya. Véleményem szerint ez nehezen igazolható, tekintve, hogy a pénzt elszerző akarata – mint azt a szerző maga is több helyütt hangsúlyozza – a pénztől való „megszabadulásra” és ezen keresztül a nép kegyének (*favor populi*) megszerzésére irányul, addig a tömegben jelen lévők akarata a pénz megszerzését célozza. A két akarati folyamat egymás felé irányul és találkozik. Kevésbé volna egyértelmű a konszenzus, ha a pénzt szóró személy kölcsönbe akarná adni a pénzt vagy ellenszolgáltatást várna cserébe, azonban ezen tényezők egyike sem állt fenn a *iactus missilium* esetében.

A szerző további érve a *traditio* ellen, hogy a tömegből bárkivel nem lehet ügyletet kötni, annak meghatározott felek között kell végbemennie.^[13] Első látásra ez az érv tűnik a legerősebbnek valamennyi közül, azonban – mint általában a negatív állítások – hatalmas bizonyítási terhet ró az állítóra. *Probatio diabolicával* fenyeget továbbá, ugyanis ha igaznak fogadjuk el, hogy ügylet (és így: *traditio*s ügylet) meghatározott felek között mehet csak végbe, akkor a *iactus missilium* nyilvánvalóan nem lehet *traditio*s ügylet. Azonban ha azt tesszük fel igaz állításként, hogy a *iactus missilium* egy rendhagyó *traditio*s kategória (közelebbről: meg nem határozott személy részére történő átadás), akkor az előbbi negatív állítás – nevezetesen, hogy a tömegből bárkivel nem lehet ügyletet kötni – máris cáfolást nyert. Nem lehetséges-e, hogy mindegyik állítás igaz, és főszabály-kivétel kapcsolatban állnak egymással? A következőképpen: jogügylet főszabály szerint csak meghatározott személyek között jöhet létre,^[14] kivéve a *iactus missilium*ot, melynek során az átadás pillanatában pontosan meg nem határozott személy részére történik az átadás.

[11] Inst. 2, 19

[12] Erdődy, 2014, 121.

[13] Erdődy, 2014, 34.

[14] Megjegyzendő, hogy a jogügylet két fogalmi eleme között (joghatásra irányulás és akaratnyilatkozat) a felek meghatározottsága nem szerepel. (Földi – Hamza, 2009, 387.)

A *traditio*s elmélet érveinek és ellenérveinek áttekintése után indokolt rátérni az Erdődy János által támogatott *derelictio*s nézet tárgyalására. Ennek fő hivatkozási alapja Pomponius véleményéhez kapcsolódik. „*Id, quod quis pro derelicto habuerit, continuo meum fit: sicuti cum quis aes sparserit aut aves amiserit, quamvis incertae personae voluerit eas esse, tamen eius fierent, cui casus tulerit ea, quae, cum quis pro derelicto habeat, simul intellegitur voluisse alicuius fieri.*”^[15]

Ez a fragmentum ismét egy általános állítással indul: amit valaki derelinkvált, nyomban az enyém lesz. Ezt követi a példákkal való alátámasztás: aki pénzt szór el, vagy madarakat enged szabadon, habár azt akarja, hogy *incerta persona* szerezzé meg, mégis azé lesz, akihez a szerencse sodorja. Látható, hogy Pomponius itt kategorikusan egy „célzatos” *dereliction*nak tekinti a pénzszórást (*aeris sparsio*). Csakhogy ez az *aeris sparsio* azonosítható-e a *iactus missilium*mal? A szerző alaposan feltárta a forrásokban pénzszórásra használatos kifejezések jelentéstartalmát. Kifejti, hogy a *spargo* ige, melyet Pomponius használ, inkább az auctorforrásokban fordul elő, így a *iacio* igével ellentétben nem jogi *terminus technicus*, azonban ez a kifejezés is egyértelműen a *ludi* során végbemenő pénzszórást jelöli.^[16] Foglalkoznia kell így ezzel a fragmentummal annak, aki a *derelictio*s nézet vizsgálatára vállalkozik.

A *derelictio* ismertetése a monográfia leggazdagabb fejezetét adja. Ehhez primer forrásul Digesta-helyeket hív segítségül, behatóan ismerteti továbbá a szekunder irodalomból Romano és Voci vonatkozó munkásságát. A szakirodalmi körbetekintést Bonfante, Krüger, Benedek Ferenc, Vacca és Hans Ankum elméleteinek felelevenítésével teszi teljessé. E helyütt a szerző nem reflektál a hivatkozott szerzőkre, a tárgyilagos bemutatás talaján marad. Az utolsóként ismertetett Hans Ankum gondolatai újabb dimenzióval gazdagítják a vizsgálódást: Ankum szerint a klasszikus jogászok azonosították a *derelictio*t közvetlenül követő *occupatio*t a *traditio in incertam personam*mal. Habár a *derelictio*, az *occupatio* és a *traditio* közel sem azonos jogintézmények, ám ebben az esetben hasonlóságuk olyan fokú, hogy az már a jogkövetkezmények azonosságában – itt: a tulajdonjog átszállásában – is megnyilvánul.^[17]

Ezt követően Erdődy összegyűjti a *derelictio* fogalmi elemeit a D. 41. 7 alapján. Ezek közül az *animus derelinquendi* szemléltetésére *excursus*t illeszt a tengerbe hajított áruk jogi helyzetéről. Az itt adott rendkívül részletes, átgondolt és jól felépített elemzés akár egy külön tanulmány tárgyát is képezhetné – kissé meg is haladja a szemléltetéshez szükséges kereteket.

A monográfia röviden kitér az *occupatio* jogintézményének ismertetésére is. Ennek keretében a vonatkozó szövegeket két kategóriába sorolja, úgy, mint az *occupatio*val konkrétan, valamint általánosságban foglalkozó szövegek.^[18]

[15] Pomp. D. 41, 7, 5, 1

[16] Erdődy, 2014, 37.

[17] Erdődy, 2014, 63.

[18] Erdődy, 2014, 46.

A szó pontos jelentéséről szólva megjegyzi, hogy az *'occupatio'* és *'occupare'* kifejezések egyaránt használatosak voltak a jogi és a köznapi nyelvben.^[19] Mivel a foglalás intézménye a kutatási kérdés megválaszolásában csekélyebb jelentőséggel bír, mint az átadás vagy az elhagyás, így érthető, hogy a szerző kisebb terjedelmű fejezetet szentel számára a munkájában. Mégis érdemes hivatkozni itt Benedek Ferenc néhány releváns megállapítására az *occupatio*val kapcsolatban. Ami a *derelictio*t követő, foglalással történő tulajdonszerzést illeti – nevezetesen, hogy az okkupáló azonnal tulajdont szerez, vagy elbirtoklásra szorul –, *iactus missilium*ra külön szabály vonatkozik. Ennek értelmében a pénz nyomban a birtokbavétellel a felszedő tulajdonába kerül. Ennek valódi indoka Benedek szerint az elszórt dolgok sajátos természetében keresendő: mivel a *missilium*okat más hasonló dolgoktól nem lehet megkülönböztetni, így elbirtoklásuk folyamatának követése szinte lehetetlen feladat.^[20] Benedek másik, még inkább figyelemre méltó érve – Pomponiusra utalva^[21] – az, hogy a felszedőt, miként a pénz birtokba vevőjét mindenkor, az *occupatio*tól fogva nyomban tulajdonosnak kell tekinteni.

Végül az *occupatio*, a *derelictio* és a *traditio* önálló tárgyalása után sor kerül a *iactus missilium* tényállásának vizsgálatára. A három közvetlenül kapcsolódó primér forráshelyből kibontakozik, hogy Pomponius „*derelictio*-párti”, míg Gaius és Iustinianus *traditio*ként tekintett a jelenségre. Itt azt szeretném röviden ismertetni, melyik jogtudós hogyan indokolta saját álláspontját. Pomponiusnál^[22] számomra a textus rendszertani értelmezéséből tűnik ki, hogy ha valaki pénzt szór el, az *derelictio*nak minősül. A *derelictio* kifejezés a tételmondatban szerepel, míg a pénzsórás erre hozott példaként merül fel. Erdődynek az ehhez a fragmentumhoz kapcsolt értelmezéséből kiemelendő, hogy szerinte a hangsúly azon van: a derelinkváló szándéka (hogy a dolgot *incerta persona* szerezze meg) hiábavaló a jog szempontjából, hiszen a dolog azé lesz, akihez a szerencse sodorja. Ebben jelöli meg a pomponiusi indokolás gyengeségét is, miszerint az érvelés a tulajdonos szubjektumából indul ki, ráadásul általánosít is. A szerző további érve, hogy a nép közé pénzt szóró személy nem a tulajdon átszállásának kérdését forgatja a fejében, hanem népszerűségének növelését.^[23]

Gaiusnál^[24] a *traditio* melletti döntő érv az, hogy bizonyos esetekben (melyre példa a nép közé történő pénzsórás) a meg nem határozott személyre irányuló tulajdonosi akarat is képes előidézni a tulajdonjog átszállását. Erdődy itt kiemeli: Gaius az átadásban résztvevőknek az ügyletkez kötéssel kötődő szubjektív, tudati viszonyulását hangsúlyozza; a középpontban az áll, mit akar a tulajdonos tenni a dologával.^[25]

[19] Erdődy, 2014, 49.

[20] Benedek, 1995, 44.

[21] Pomp. D. 41, 7, 5, 1

[22] Pomp. D. 41, 7, 5, 1

[23] Erdődy, 2014, 119.

[24] Gai. D. 41, 1, 9, 7

[25] Erdődy, 2014, 116.

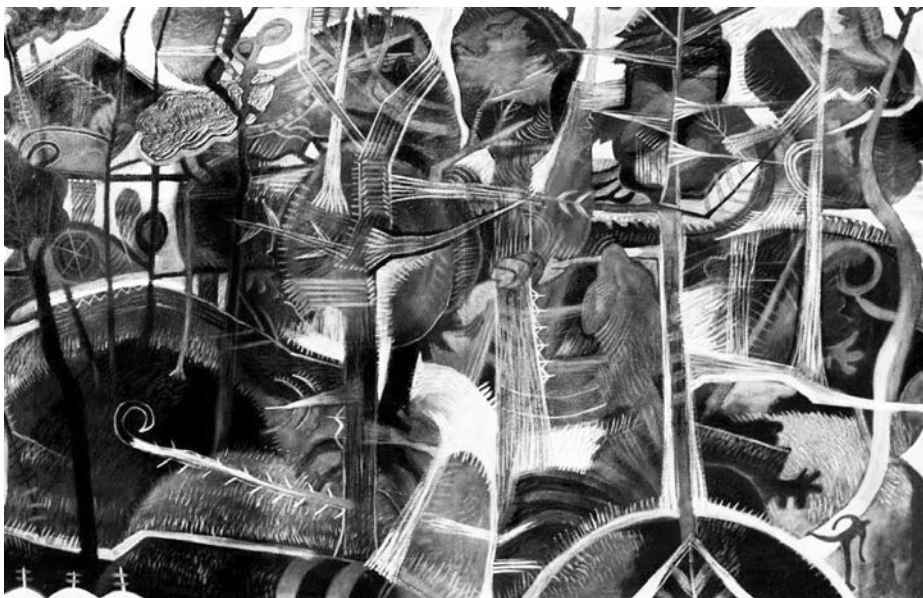
A harmadik kapcsolódó szöveghely a már említett Intitúciók-beli „hasonmása” Gaius véleményének, melynek érvelése megegyezik a gaius-i szöveg érvelésével.

A szerző felvázolja, hogy a jogirodalomban kialakult két „szélsőséges” nézet mindegyike bizonyos hiányosságokkal küzd. Saját hipotézise szerint *derelictio* és *occupatio* olyan egységről van szó, ahol a tulajdonosi akarat különös jelentőséggel bír. A monográfia lezárásául saját koncepcióját is ismerteti egy folyamatábra segítségével. Az e fejezetben található összefoglaló kijelentés így szól: „a *iactus missilium derelictio* és egy *occupatio* találkozásaként értelmezhető, amelynek során a tulajdon átszállásához elegendő a *magistratus*nak mint tulajdonosnak egy nem meghatározott személy irányába kifejezett akarata, amelynek fizikai megnyilvánulása a pénz eldobásában érhető tetten.” A következtetés néhány elemével nem feltétlenül értek egyet. Egyrészt említette a szerző, a *magistratus* nem biztos, hogy tulajdonosként szórta a pénzt a tömegbe. Másrészt: véleményem szerint, ha a *iactus missilium*ot *derelictio-occupatio* kapcsolatként értelmezzük, a tulajdon átszállásaként felesleges a tulajdon átvitelére irányuló akaratot feltételül szabni, ugyanis a *voluntas domini* a *dereliction*ál – a jogintézmény jellegéből következően – nem arra a koncentrál, hogy a tulajdonos a tulajdonjog átszállását kívánja; akarata sokkal személytelenebb annál: a tulajdonnal való felhagyásra irányul.

Példaként állítható ezzel szembe a monográfia végkövetkeztetéseinek egyike: „a *iactus missilium* egy olyan, alapvetően önálló tulajdonszerzési mód, amely tartalmilag a *derelictio* és *occupatio* találkozásaként értelmezhető, amelynek kapcsán a jogászok a tulajdon átszállásához szükséges akarati tényezőt a *traditio* köréből kölcsönzik.”^[26]

Erdődy János monográfiáját olvasva számomra ezzel a meghatározással megvalósult az a *novum*, amelyet a téma vizsgálatától vártam. A szerző gondolatait a primer és szekunder irodalom páratlanul alapos tanulmányozása után fejtette ki, eleget téve annak a követelménynek is, hogy az olvasottakat értékelje, majd saját tudományos álláspontjának kialakítására fordítsa. Úgy vélem, jelen monográfia méltó helyet foglal el a *iactus missilium* tényállásával foglalkozó jogirodalomban, értékes hivatkozási alapul szolgálva az utókor kutatói számára is.

[26] Erdődy, 2014, 134.

•
Vándor a rengetegben